

BOTLIK JÓZSEF

BRÓDY ANDRÁS TOVÁBBI KÜZDELME KÁRPÁTALJA AUTONÓMIÁJÁÉRT¹

1939. MÁRCIUS – 1940. JÚLIUS

Már 1938 őszétől sajátosan alakult Kárpátalja elnevezése. A november 2-i első bécsi döntéssel Kárpátalja déli, magyarlakta sávja, a Tiszahát újraegyesült Magyarországgal, amelyet akkor hivatalosan is a *Felvidék legkeletibb részének* tekintettek. Ezt világosan kimondta a két nap múlva, 1938. november 4-én elfogadott, „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről szóló” 1938. évi XXXIV. törvénycikk.² E jogszabály újra felállította Ung vármegyét, valamint Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyéket a történelmi területük egy részén. 1938 végétől, Kárpátalján már csak a ruténlakta hegyvidéki tájat értették, a magyarlakta Tiszahát nélkül.

A két világháború közötti „Kárpátalja” fogalom ekkori kettéválásával újra napirendre került a terület, illetve lakosságának az elnevezése. Az itt élő magyarok, rutének és más nemzetiségek azonban mindezt nem vették figyelembe, Kárpátalján mindig a hegyvidéket és az előtte elterülő alföldi vidéket, a Tiszahátat értették. A Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése, 1939 márciusa utáni hónapokban bizonytalan volt a terület névhasználata – Kárpátalja, Ruténföld (Ruthénföld), Podkarpatszka (Podkarpatszko), Ruzsinszko, Ruzsinföld, sőt Magyarországi Ruzsinszko –, amelyeket a magyar hatóságok és a sajtó hoztak forgalomba.

Az etnikum további ismert megnevezései a korábbi időkben, illetve korszakunkban: magyarorosz, rusznyák, uhrorusz, orosz, kisorosz, kárpátorosz, sőt ukrán. Egyébként két évtizeddel korábban, az 1918. december 10-én, Budapesten tartott, és az 1918. évi X. néptörvényben megjelenő nemzeti programot elfogadó „nagygyűlés” döntött arról, hogy több évszázad után a rutén nép neve ezentúl „ruszin”.³

¹ Részlet a szerző Bródy Andrásról szóló monográfiájából.

² Országos Törvénytár, 1938. november 13. (18. szám), 532. old.

³ MNL OL. Mfilm. Doboz szám 8919. („A ruszin nemzet programja”, szám nélk. ir.)

A ruszinokat (ruténeket) 1939 márciusa, azaz Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése utáni időszakban, a hivatalos dokumentumokban „magyar-orosz”-ként említették, de a ruszin és a rutén népnevet is használták. Fenczik István és pártja „kárpátorosz” népről beszélt, de egyes későbbi hatósági iratokban – miként az alább idézettben – csak „orosz” nyelvről szóltak.

Ezt az jelzi, hogy ebben az időszakban ismét bizonytalanná vált a rutén vagy ruszin nép elnevezése. Például erről számolt be 1939. április 20-án a Beregszász melletti Beregardó községben tevékenykedő Térképhelyesbítő Igazgatóság jelentése Teleki Pál miniszterelnöknek. „A rutén, majd a ruszin elnevezés után legújabbán a Fenczik (István) által bevezetett ’kárpátorosz’ elnevezést használja Bródy (András), holott pártjának legkomolyabb embere – Illiczky (Sándor) nagyrépost – ez ellen szóban és újságjában is tiltakozott. Ez az elnevezés nem kívánatos, mert a nagyorosz nemzetnek a Kárpátokban élő részét jelenti... Az ukrán irányzat és a kárpátorosz – azaz a nagyorosz – irányzat a magyar állam nézőpontjából egyformán nem kívánatos”.⁴

A ruszin népet 1939 márciusa, Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése utáni időszakban a magyar jogszabályok, törvények és más hivatalos okiratok „magyar-orosz” etnikumként említik, de emellett a hagyományos forma, a rutén – eredete a középkori latin nyelvű okleveleinkből ismert „ruthenicus” – népnév is használatos. Miközben például Fenczik István és Orosz Nemzeti-Autonóm Pártja „kárpátorosz” népről beszélt, egyes hatósági iratokban még több mint egy év múlva is, 1940 júniusában – miként az alább idézendő „*Tanusítvány – Потверждение*”-ben – csak „orosz” nyelvről szóltak.⁵

Közben a 6200/1939. M. E. számú kormányrendelettel 1939. június 7-étől Kárpátaljai Kormányzói Biztosság közjogi egységben Kárpátalja hegyvidéki ruténlakta részén létrehozták a kétnyelvű, magyar és magyarorosz közigazgatást.⁶ A jogszabályban a ruszin nép megnevezésére bevezették a „magyarorosz” formát, mert a ruszin Oroszország ősi nevére, a „Rusz”-ra (Русь) emlékeztetett. A 11. §. előírta: „A kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz”. Ezután a névhasználat hamarosan állandósult. A magyarorosz („ухроруський”, ’uhroruszkij’) népnév egyébként a magyarországi ruszin értelmiségek szóhasználatában már a 17. században feltűnt.

⁴ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939–T–16 564 sz., 3. old.

⁵ MNL OL. K 28. 110. tét., 1940–L–18 276. szám.

⁶ Belügyi Közlöny, 1939. július 6. (30. szám), 768–773. old.

Néhány hónap múlva, 1939 ősztől azonban újra elterjedt a „rutén” elnevezés, mert Lengyelország német és szovjet katonai lerohanása, majd feldarabolása után, szeptember 27-étől hazánk éppen Kárpátalján határos lett a Szovjetunióval. A magyar kormányzat ezért visszatért a latinus névformához. A három, Ungi, Beregi és Máramarosi Közigazgatási Kirendeltségre tagolt, ruténok által lakott területre ezt követően hivatalosan a Kárpátalja, illetve a Ruténföld⁷ fogalom rögzült.

A nép önmegnevezése, a „ruszin” 1939–1940 fordulójától a hivatali-hivatalos gyakorlatban fokozatosan visszaszorult. A Kárpátalja önkormányzatáról készülő törvényjavaslat benyújtása előtti hetekben – 1940 tavaszán, kora nyarán – hivatalosan a több évszázados latinus alak, a történelmi Magyarországon általánosan ismert és használt „rutén” elnevezés került előtérbe, és vált hivatalossá.

Eközben a magyar kormányzat támogatta a kárpátaljai rutén, sőt az orosz nyelvű sajtó megjelenését is. Bródy András Ungváron kétszer indított (1938. július, illetve október) és újrászámozva kiadott, majd az 1939. szeptember 2. – 1940. szeptember (?) között ismét közzétett Русская Правда (’Ruszszkaja Pravda’) című újságjának a megjelentetéséhez szükséges lapengedély megadását 1939 augusztusában Teleki Pál miniszterelnök a politikusnak „személyesen megígérte”.⁸ Bródy eközben továbbra is kiadta a Русский Вестник (’Ruszszkij Visztnyik’) című lapját, majd később egy hetilapot is 1940. szeptember és 1944. június (?) között Русское Слово (’Ruszszkoje Szlovo’, Orosz /Ruszin/ Szó) címmel Ungváron, amelynek a szerkesztője Spák Iván volt. Kiadásához, illetve a lap indulásához Bródy 20 ezer pengő állami anyagi támogatást kapott, amelyet a kárpátaljai kormányzói biztos hivatala utalványozott számára.

Időközben Bródy András az imént említett, 1939. szeptember 2-án Ungváron indított lapjában, a Ruszszkaja Pravdában (Русская Правда, ’Orosz/Ruszin Igazság) felhívást tett közzé népéhez. „Mi, a Kárpátok alatt élő orosz nép, visszatértünk (...) Szent István-i hazánk ősi határai közé. Ez a tény világos mindenki előtt: ismét a magyar állam oszthatlan része, amelyben élünk, halunk (...) és azt minden körülmények között meg kell védelmeznünk... Isten kegyelméből a mi határaink, hála a bölcs államvezetésnek, kívül állnak a véres európai küzdelmeken... mindannyiunknak össze kell

⁷ MNL OL. K 28. 3. tét., 1939–L–16 517. szám, 2–6. old.

⁸ MNL OL. K 28. 271. tét., 1939–P–18 638. szám; valamint Uo.: o-Má/Zs Küm. szeptember 22. jelzet, 248. old.

fogni a munkában, és teljes erővel fáradoznunk kell, hogy idejében felkészüljünk családunk, szülőföldünk és államunk védelmére”. A felhívás azzal zárult, hogy Bródy András tíz nappal korábban megalapította a Magyarorsz Nemeti Szövetséget, amelynek negyventagú központi tanácsába „beléptek a magyarorsz parlamenti klub képviselői, a magyarorsz nép kiválóságai. Ez a pártonkívüli szervezet az egész magyarorsz népünk legmagasabb nemzeti szervezete lesz, és céljául az egész magyarorsz népnek egy egészséges népi egységbe való tömörítését tűzi ki”.⁹ A lap végül felhívta a magyarorsz népet, hogy lépjen be a szervezetbe, és fogjon össze „nagy népi egységben”.

Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése után a magyar hatóságok nemcsak „a csehek alatt” vagy a Volosin-rezsim idején kompromittálódott ukrán egyesületeket szüntették meg. Az Ungváron, 1939. január 22-én alakult magyar–ruszin kétnyelvű Magyarországi Ruszinszkoíak Egyesülete – melynek díszelnökei Bródy András és Ilniczky Sándor voltak –, miután „Kárpátalja felszabadulásával befejezte misszióját”, a Magyar Királyi Miniszterelnökség közbenjárására 1939. szeptember 21-én a saját döntésével kimondva, önmagát számolta fel.¹⁰

Időközben, 1939. március 13-án a hegyvidéki Kárpátalja visszatérése előtt közvetlenül, Budapestről Ungvárra utazott a Magyar Királyi Miniszterelnökség államtitkára, hadpataki Pataky Tibor, ahol felkereste Bródy Andrást. Arra kérte a volt ruszin miniszterelnököt, hogy azonnal utazzon a fővárosba, ahol gróf Teleki Pál miniszterelnök kíván vele találkozni. Másnap, március 14-én ez meg is történt, amikor Pataky bemutatta a kormányfőnek. A beszélgetés során Teleki közölte Bródyval, hogy Horthy Miklós kormányzó hamarosan felhívást intéz Kárpátalja népéhez, amelyben kilátásba helyezi az autonómia megadását. Teleki biztosította Bródyt, hogy mindent elkövet annak érdekében, hogy a kormányzó elkötelezése ne csak ígéret maradjon. A miniszterelnök felkérte a ruszin politikust, hogy segítse megismertetni Kárpátalja népével Magyarország politikáját, amiért egy képviselői helyet ajánlott fel Bródy számára a Magyar Országgyűlésben. Miután Bródy egyetértett az előbbiekkal, Teleki kijelentette: „Jó lenne, ha bemutatkozna Horthy kormányzó úrnak”.

A kormányzó már másnap, március 15-én fogadta a volt ruszin miniszterelnököt, aki a találkozó alkalmával mély hálájának adott hangot, amiért Horthy is megígérte Kárpátaljának az autonóm státust, amit a csehek alatt

⁹ MNL OL. K 28. 271. tét., 248. old.

¹⁰ MNL OL. K 28. 76. tét., 1939–L–16 430.; 1939–P–19 033. szám.

húsz évig nem tudtak megvalósítani. Ezt követően biztosította Bródyt, hogy az ígéretét feltétlenül betartja. „A magyar nép együtt érez a ruszinokkal – mondta a kormányzó –, és a ruszinok a magyarok alatt sokkal jobb körülmények között fognak élni, mint a csehek alatt”.¹¹ Ezzel a meghallgatás befejeződött.

Eközben Kárpátalja önkormányzatának első törvénytervezetét Teleki Pál miniszterelnök Oszvald György miniszteri tanácsossal dolgoztatta ki. A javaslatot Budapesten 1939. március 14-én megtárgyalta Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel, majd pedig Bródy András volt ruszin kormányfővel. Az autonómia előkészületeiről Teleki kormányfő a március 17-én összeült Minisztertanácsot is tájékoztatta, amikor előadta: „fogadta Bródy András volt ruszin miniszterelnököt, és meghallgatta őt a Ruszinszónak adandó autonómiát illetően”.¹²

Az ügy fontosságát és sürgősségét jelezte, hogy már a következő nap, március 18-án délután 17 órára Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár által Teleki Pál szélesebb körű értekezletet hívott össze, amelyen a kormányfő elnökölt. A tanácskozáson többek között részt vett Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948) belügy-, Hóman Bálint (1885–1951) vallás- és közoktatási-, Tasnádi Nagy András (1882–1956) igazságügy-miniszter. Gróf Bethlen István (1874–1945), gróf Károlyi Gyula (1871–1947), Darányi Kálmán (1886–1939) és Imrédy Béla (1891–1946) volt miniszterelnökök, Báró Perényi Zsigmond (1870–1946) koronaőr, az Északkeleti-Felvidék egyik ősi földbirtokos nemzetségének a tagja, valamint több titkos tanácsos, államtitkár és országgyűlési képviselő.¹³

Nem hívták meg a tanácskozásra Kozma Miklóst (1884–1941), a Gömbös-, majd a Darányi-kormány belügyminiszterét, aki szoros kapcsolatokat tartott fenn a legfelsőbb katonai körökkel, és 1938 őszén vezető szerepe volt a Rongyos Gárda kárpátaljai akciójában. Az akkori ruszin kormány miniszterelnöke, Bródy András sem volt hivatalos, de néhány nap múlva a magyar küldöttség tagja lett a Szlovákiával folytatott, a Kárpátalja nyugati magyar–szlovák határát kitűző tárgyalásokon.¹⁴ Meghallgatták ugyan a kárpátaljai politikusok véleményét, de az autonómia kérdésében a döntést a magyar kormányzat magának tartotta fenn. Az ügyet azonban igen fontos-

¹¹ Hatodik Síp, 1995. tavasz, 24. old.

¹² MNL OL. K. 27. Minisztertanácsí jegyzőkönyvek, 1939. március 17.

¹³ MNL OL. K. 28., 74. csomó, 1940–H–19 167. sz.

¹⁴ Lásd például: Napi jelentés, 1939. március 28. In. MNL OL. K. 28., 386. tét., 129. old.

nak tartotta, amit az is jelzett, hogy már március 21-én közzétették Horthy Miklós kormányzó és Teleki Pál miniszterelnök közös kiáltványát Kárpátalja népéhez. Ennek fő gondolata: „a rutén népnek a magyar államiság keretén belül meg kell kapnia az önkormányzatot, amelyet azon kívül való életében elérni nem tudott”.¹⁵

Kárpátalja nyugati területsávjának visszavétele utáni napon, 1939. március 25-én Ungvárra érkezett gróf Teleki Pál miniszterelnök, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, a kárpátaljai Alsóvereckén született Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár, Incze Péter (1896–1960) osztálytanácsos; Bródy András volt ruszin miniszterelnök, politikus társaságában. A székvárosból a következő helyeket keresték fel: Szobránc, Munkács, Beregszász, Huszt, Ökörmező, Szolyva, végül a Vereckei-hágón fejezték be körútjukat. Közben az egyes településeken népes hallgatóság előtt Teleki gróf kormányfő beszédeket mondott. Ezekben hangsúlyozta a több évszázados magyar–ruszin testvéri sorközösséget, szolt a politikai és lelki kiengesztelődés fontosságáról, továbbá a közelmúlt összeütközéseinek, egyes eseményeinek szükségszerű feledéséről. A látogatásról Fekesházy Zoltán (1881–1945), Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegye alispánja is megemlékezett jelentésében. „A miniszterelnök urak meglátogatva Munkács és Beregszász közigazgatási központjait, megismerve a csehek által okozott károkat, különösen Beregszász városban, az akkor teljesen kiürített közkórházat”.¹⁶

A Bródy András által irányított Autonóm Földműves Szövetség első sorban a rutén paraszti tömegekre támaszkodott, a politikus első sorban ezt figyelembe véve fogalmazta meg a népe felemelkedését célzó önkormányzati javaslatait. A Magyar Kir. Miniszterelnökségen, Kárpátalja autonómiájával

¹⁵ Magyar Nemzet, 1939. március 21. – Az addig használt rutén, majd ruszin elnevezés helyett 1939 tavaszán Fenczik István vezette be a kárpátorosz elnevezést, amelyet Bródy András is átvett. Pedig pártjának legtekintélyesebb embere, Illiczky Sándor nagyprépost szóban és a lapjában is tiltakozott ellene, mondván, a kárpátorosz szó a nagyorosz nemzetnek a Kárpátokban élő részét jelenti. In. MNL OL. K. 28., 59. tét., 1939–T–16 564. sz.

¹⁶ [Fekesházy Zoltán:] Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék alispánjának a vármegye közönségéhez intézett Jelentése a közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék állapotáról a cseh uralom alól történt felszabadulástól az 1939. évi június hó 1-ig terjedő időről. 6960–1939. szám. Beregszász, [1939.], 9. old. In. Országgyűlési Könyvtár, B 6 / 8064. szám. – Az 1938. november 2-i bécsi döntés 3. pontja: „A csehszlovák kormány gondoskodni fog arról, hogy az átengedendő területek a kiürítéskor rendes állapotukban meghagyassanak”. Ennek ellenére a kivonuló cseh hatóságok Beregszászon is elszállították, illetve tönkretették a helyi kórház felszerelését. Másutt is hasonlóan jártak el számos, Magyarországhoz hazakerült közigazgatási berendezésével.

kapcsolatban 1939. március 14-étől 1940. július 31-ig H–19065. és 19167. számok között összesen 102 iktatott ügyirat (tervek, javaslatok, hozzászólások) készült. A tanácskozásokról és a „Kárpátaljai Vajdaság iktatmányairól” Kászonyi Ferenc készített történeti összefoglalót és iratjegyzéket.¹⁷

Az iratkötetben egyébként már 1939. március 14-e előtt a harmadikként szerepel a „Központi Orosz [Ruszin] Nemzeti Tanács autonómiatervezete /Bródy/” című beadvány¹⁸ a kárpátaljai „magyar-orosz”, azaz a rutén/ruszin nép helyzetének rendezésével kapcsolatban, amelynek szövegét a levéltári források között nem leltük fel, de a tartalmára azonban következtethetünk. A javaslat, vagyis március 14-e előtti beadvány lényegében azonos lehetett a két héttel később, április 2-án a miniszterelnökséghez benyújtott – „Ruszkij Visnik kívánságai”-val,¹⁹ amely Bródy András lapjában (helyesen: Ruszszkij Visztnyik) jelent meg. Az újság hetente öt-hatezer példányban látott napvilágot, de az 1939. húsvétján megjelent számot Bródy 50 ezer példányban nyomtatta. Ebben közölte a „Milyen autonómiát kívánunk?” című cikket, amiben Magyarországon belül „a legszélesebb területi autonómiát” követelte a rutén nép számára, amelynek „lényege nagyjában megfelelne Horvátország valamikori autonómiájának”.

Bródy András szerint a „csehek alatti”, illetve a Magyarországhoz visz-szatért akkori Kárpátaljánál jelentősen nagyobb kiterjedésű „Podkarpatszka Rusz” területe a szepességi Poprád folyótól a Tiszáig (Máramarosig) terjedne. Saját országgyűlése (sojzm) és saját minisztériuma lenne, élén a sojzmnak felelős „gubernátor” (kormányzó) állna. Külön közigazgatási és büntetőtörvények lennének érvényben az autonóm területen, önálló lenne az igazságszolgáltatás, a rendőrség, a csendőrség, a posta, a távírda, a telefon-, a vasúthálózat, az iskolaügy, a vallás tekintetében stb., azaz a belügyek egészében. A ruszin katonák csak Podkarpatszka Rusz területén szolgálnának, csak a felsőbb katonai parancsnokság, azaz a hadügy és a külügy lenne „közös kérdés” Magyarországgal. A ruszin szempontból nemzetközileg fontos helyekre rutén nemzetiségű hivatalnokokat is ki kell nevezni, elsősorban Amerikába. A két közös ügyben a sojzm delegációt küldene a Magyar Országgyűlésbe. A budapesti kormányban külön „ruszin miniszter” tevékenykedne. A két kormány között az érintkezés nyelve az orosz lenne, de Podkarpatszka Rusz hivatalos nyelve a ruszin volna. A rutén országrész

¹⁷ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 167. sz.

¹⁸ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 067. sz.

¹⁹ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 077. sz.

területén minden kincstári ingatlan és ingó vagyon a rutén állam tulajdonába kerülne. Az összes állami adókat, illetékeket a szojm állapítaná meg.²⁰ Bródy András, illetve lapja lényegében társországi viszonyt fogalmazott meg, amellyel nagy vihart kavart.

Legélesebben az Egyesült Magyar Párt kárpátaljai kerületének hivatalos napilapja, a szintén Ungváron megjelenő Kárpáti Magyar Hírlap tiltakozott Bródy András társországi ötlete ellen, mondván: valójában elszakadási törekvés. Ezt az újságot a köztudat a „csehek alatt”-i Ruszinszkoí Magyar Jogpárt elnöke, Korláth Endre – aki ekkor már Ung vármegye, valamint Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék főispánja volt – szócsöveként tartotta számon. A hírlap „Hova – Merre – Miért” címmel vezércikkben felelt a Ruszszkij Visztnyik húsvétkor megjelent írására. „*A magyarság itt a Kárpátok völgyében már csak a ruszin néppel tud együtt érezni, de annak ’vezéreivel’ már megszakította a lelki kapcsolatokat! (...) Tessék megszavaztatni a ruszin népet: kívánja azt a területi autonómiát, amelyet ’vezerei’ akarnak és vállalja-e minden ódiúmat ennek a lényegileg különválásnak. Hiszen csak formailag maradna meg ezután a magyar–ruszin ’testvériség!’ (...) Ha pedig valóban a ruszin nép maga is kívánná ezt a területi autonómiát, akkor rendben van: ennek szellemében dolgozzon tovább a magyar kormány is! (...) És pedig szüntesse meg a ’területi autonóm’ Ruszin földre a töménytelen pénzsegély és élelmiszer-segélyszállítmányát, mert hiszen van elég sok szegény magyar is, akik bizony nem kívánnak ’területi autonómia’ által elkülönülni!*”²¹

Két nap múlva az ungvári magyar lapban Egressy Gyula már visszafogottabban szólt Kárpátalja önkormányzatáról, sőt kijelentette: „Dolgozzunk és ne politizáljunk!” Azt javasolta, hogy először egy ötéves gazdaságfejlesztési programot kellene megvalósítani, és azután bevezetni az autonómiát.²²

A volt ruszin miniszterelnök, Bródy András társországi követeléseit még pártja egyes vezetői is szélsőségesnek minősítették, ezért szakadás következett be az Autonóm Földműves Szövetség soraiban. A párt másik frakciójának vezére, Demkó Mihály, a szövetség egyik alapítója – akivel Bródy ekkor már évek óta rossz viszonyban volt – is ellenezte az önkormányzatot, és Buday Moncsák Istvánnal együtt aláírásokat gyűjtött a ruszin falvakban az autonómia ellen. Bródy is agitátorokat küldött ki Husztra, Takcsányba,

²⁰ Русскій Вистникъ (‘Orosz [Ruszin] Közlöny’), 1939. április 2.

²¹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. április 16.

²² Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. április 18.

Szobráncra és más településekre, de azzal a feladattal, hogy szervezzék meg a ruszin lakosság ellenállását. S arra bíztassák a népet, hogy „álljanak Bródy mellé és követeljék a teljes különállást a visszatért ruszin földön (...) fő érvük az, hogy Fenczik István és Kaminszky eladták magukat a magyaroknak”.²³

A Bródy-párton belüli ún. „papi ellenzék”-nek két meghatározó vezető személyisége volt. Az egyik Illiczky Sándor görögkatolikus nagyrépost, aki később, július 7-étől Kárpátalja kormányzói biztosa, báró Perényi Zsigmond főtanácsadói tisztségét töltötte be miniszteri rangban. A másik Marina Gyula teológiai tanár, korábban az ungvárigörög katolikus papi szeminárium vicerekтора, aki ebben az időben a Kárpátalján működő honvéd katonai parancsnokság mellé tanácsadó feladatkörrel kijelölt kormány megbízottként működött.

Az Autonóm Földműves Szövetség belső ellentétei különösen az 1939. április 15-i pártértekezleten éleződtek ki, amikor Bródy hívei kettejük közül keményen bírálták Marina Gyulát, valamint Demkó Mihályt, aki a párt egyik alapító tagja volt 1924-ben, amikor szervező főtitkárnak választották meg, Bródyt pedig ugyanakkor politikai főtitkárnak.

Bródy lapja, a Ruszszkij Visztnyik másnap, április 16-án megjelent számában „A kárpátorosz népnek nem szükséges az autonómia?” címmel arról számolt be, hogy „... soha kárpátorosz politikus és általában senki oly diadalt Kárpátorosz országban nem ért el, mint Bródy András azon falvakban, amelyeken keresztül utazott (a) húsvét utáni kedden. Zászlók, bandériumok, zenekarok és nagy tömeg üdvözölte az első kárpátorosz miniszterelnököt. (...) A nép nemcsak a népszerű vezérét üdvözölte, hanem a saját szebb jövőjét, amiben erősen hisz. Üdvözölte a közeledő saját autonómiáját... Ez volt az oka és magyarázata a diadalmenetnek. Nem annyira Bródy személyét, mint inkább az autonómia harcosát üdvözölte a nép... azért van szüksége autonómiára, hogy az ősi saját földjének ura és gazdája legyen”.²⁴

Ugyancsak április 16-án közölte a politikus hetilapja, a Ruszszkij Visztnyik Bródy András „Pankrácon” című versét, melyet a fogságba vetése után négy nappal, még 1938. október 30-án írt a prágai börtönben. A ruszin nyelvű költemény alatti megjegyzésből²⁵ kiderül, hogy a művet annak idején megjelentetésre eljuttatták a Prágában kiadott Карпаторусское Студенчество (Kárpátorosz

²³ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939-P-17 847. sz.

²⁴ Русскій Вистникъ / Ruszszkij Visztnyik, 1939. április 16.

²⁵ БРОДИЙ, Андрей Ив.(анович): На Панкраци. – In. Русскій Вистникъ, 1939. április 16., 4. old.

Diákság) című laphoz, de közlés előtt a rendőrség elkobozta. Később a Пряшевская Русь ('Eperjes-vidéki Oroszföld') című újság szándékozott közzétenni, de a szlovák cenzúra „ismét kifehéřítette”, azaz törölte, vagyis a helye fehér folt maradt a lapban. A versbőł jól érzékelhető Bródy mély hite Istenben, és mint első levelében írta feleségének, a költeményben is megfogalmazza: Vajon nem maga az Isten akarta, hogy az örökös rohanásban, végre egy kicsit megpihenjen? – a börtönben. „A munka és a nép” iránti felelősség, „az igazság útja” vezérelte, „a hazugságtól menekültem”, de a „saját Júdásaim ide juttattak”. A vers végén így fohászzkodott: „Ruszin nép / ébredj / vigyázz / eljön a te időd!”

Az 1939. április 18-án tartott gyűlésen a párt egyik vezető tagjának, Kaminszky Józsefnek, a Központi Orosz Nemzeti Tanács elnökének, valamint a tanács alelnökének, Popovics Mihálynak a kizárását is felvetették, mert, úgymond, elárulták az autonómiát. A Bródy által szorgalmazott társországi státus helyett Kaminszky „csak kulturális és szociális autonómia megadását látja szükségesnek, és a területi autonómiát a jelenlegi viszonyok között veszedelmesnek látja”.²⁶

A másik erőteljes kárpátaljai mozgalom, az ún. „nagyorosoz” irányzat Fenczik István vezetésével az Orosz Nemzeti-Autonom Pártba ('Русская Национально-Автономная Партия') tömörült. A mozgalom lapja a Русский Голозь ('Ruszkij Holosz', Orosz Hang), amelynek egyik cikke már Kárpátalja visszavétele előtt, 1939. március 13-i számában kijelentette: „A kárpátorosz nép sohasem adja meg magát a latinizálásnak, mint olyan eszköznek, amely eltávolítja őt az ősi orosz kultúrától”.²⁷ A pártvezér nem véletlenül használta rendezvényein az orosz cári piros-fehér-kék színeket és zászlókat. Fenczik István egyébként a Bródy András vezette, 1938. október 9. és 25. között fennállt ruszin kormányban tárca nélküli miniszter volt, és pártjának fő bázisát a városi kispolgárok adták. Nemzeti, szociális eszméket hirdetett, antiszemita hírverést folytatott, és a pártja mellett olasz mintára – miként magyar országgyűlési képviselőként, orosz és magyar nyelvű fejléces levélpapírján fel is tüntette – megszervezte az Orosz Nemzeti-Autonom Párt „és Orosz Nemzeti Feketeingesek Gárdájá”-t ('...и Рус. Нац. Гвардія Чернорубашечниковъ'), amely fegyveres alakulat volt. Fenczik István 1939. július 10-én a Teleki Pál miniszterelnöknek írt levelében arról panaszkodott: „a legnagyobb igazságtalanságnak vélem azt a bizalmatlanságot, amit velem és párthíveimmel szemben észlelhettem és észlelhetek”.²⁸

²⁶ MNL OL. K. 28. 59. tét., 1939–P–16 553. sz.

²⁷ MNL OL. K. 28., 59. tét., 1939–P–16 775. sz.

²⁸ MNL OL. K. 28., 76. tét., 1940–P–17 941. sz.

A magyar kormányzat Kárpátalja hegyvidéki részének Magyarországgal való újraegyesülése után Bródy Andrást is bevonta az új államhatárt megállapító diplomáciai megbeszélésekbe. Ennek előzménye: röviddel a magyar–szlovák határtárgyalások előtt, amikor a szlovák kormány propagandaminisztere, Saňo Mach (Alexander, a korabeli magyar sajtóban Mach Sándor, 1902–1980) 1939. március 15-én rádiószózatban bejelentette Szlovákia függetlenségének kikiáltását, nem véletlenül állapította meg: „Szlovákia és a Ruténföld között a végleges határ megállapítva még nincs”.²⁹

A határtárgyalások közben három magyarországi társadalmi egyesület – a Magyarországi Ruszinszkóiak Egyesülete, a Felvidéki Egyesületek Szövetsége és a Szepesi Szövetség – közös beadványt nyújtott be a kormányhoz, s azt kérte: a keleti magyar–szlovák határ a Magas-Tátra hegység déli lábánál, a „Csorbánál”, azaz a Csorba-tónál legyen. Szlovákia rutén lakta területeit az Ung folyótól nyugatra a hajdani Zemplén és Sáros vármegyék felső részeit, valamint Szepes vármegye határszéli vidékét is követelje vissza a magyar kormány, mondván, így az összes rutén a magyar állam keretébe kerülne. A kérvényt a határmegállapító bizottság március 28-i ülése előtt bemutatták Vörmlé János (1890–?) külügyminiszter-helyettesnek, majd – mint nyilvánvalóan megalapozatlan igényt – a beadványt ad acta tették.³⁰

A március 28-i magyar–szlovák határtárgyaláson a kérdéssel kapcsolatban a magyar delegáció egyik tagja, Kárpátalja volt miniszterelnöke, Bródy András „kijelenti, hogy most oly megállapodást kell kötni, amely a ruszin és szlovák nép testvéri együttélését biztosítja. Erről azonban nem lehet szó akkor, ha az új határvonalon túl a ruszin nép tömegei továbbra is szlovák uralom alatt maradnak. A ruszin népi terület nyugati határa nem Zborónál (Bártfa várostól északra fekvő település), hanem a Poprádnál van. Ennek igazolására bemutatja a Jan Husek által tudományos alapon készített térképet. Az új határvonalnak nem szabad a kárpátorosz népet ismét két részre szakítania, annak együtt kell élnie. Kárpátalja nyugati határvonala sohasem volt véglegesen megvonva. 1920-ban Beneš elnöklése alatt két cseh, két szlovák és négy ruszin tagból álló bizottság foglalkozott a határ kérdésével, jelentős területekről elismerték azok kétségtelen kárpátorosz jellegét, a vitás területek fölött azonban nem tudtak dönteni és a dolog abban maradt (helyesen: abamaradt). (Bródy) Nyomatékosan kéri a magyar kormányt és a szlovák delegációt, hogy az elmondottak figyelembe vételével vonják

²⁹ MNL OL. K 28. 386. tét., 1939–K–16 376. sz., 149. p.

³⁰ MNL OL. K 28. 3. tét., 1939–K–16 141. sz.

meg az új határt”.³¹ A kárpátaljai magyar–szlovák határ megállapításáról szóló jegyzőkönyvet április 4-én írták alá,³² a felvidéki egyesületek és Bródy András idézett érveit nem vették figyelembe.

Az Ung folyó völgyétől nyugatra fekvő keskeny területsáv Magyarországhoz való visszacsatolása és a magyar–szlovák határ véglegesítése után, 1939 áprilisában, a fővárosi sajtóban is élénk eszmecsere bontakozott ki Kárpátalja leendő önkormányzatáról. Ezek közül csak a legfontosabb megnyilatkozásokat említjük. Április 2-án Bródy András lapja, a Русський Вистникъ (‘Orosz/Ruszin Közlöny’) számában írt az ügyről.

A Milotay István (1883–1963) szerkesztette Új Magyarország című budapesti lap az ügygel kapcsolatban, egyes közéleti személyiségekhez intézett körkérés keretében kijelentette: „a ruszin nép érett az önkormányzatra”, de annak az általa lehetségesnek tartott formáját azonban nem vázolta fel.³³ Április 4-én Zámbori Antal a Pesti Újságban adott közre cikket az autonómiáról. A kérdést a közjog szempontjából elemezte Bölöny József (1903–1990) egyetemi tanár, a gróf Bethlen István (1874–1946) volt miniszterelnök köréhez tartozó politikusok, közéleti személyiségek támogatásával alapított és Pethő Sándor (1885–1940) által szerkesztett Magyar Nemzet című politikai napilapban megjelent vezércikkében. Sokak véleményét fogalmazta meg álláspontja összegzésekor: „Előbb jöjjön a kenyér, azután jöhet az autonómia”.³⁴

A liberális Pesti Napló hasábjain Szabó Orest „A Ruszinföld autonómiájáról” című cikkében úgy vélte: „csak az állam, (a) társadalom és (a) nép egyesített közös munka ereje lesz képes a ruszin nép valóságos ország rontó és nemzetpusztító züllésének útját állani. (...) A Ruszinföld boldogulása elsősorban a ruszin nép megneveléséből áll”. Szabó Orest (aki 1918–1919-ben a Károlyi-kormányban a ruszin ügyek minisztere tisztségét töltötte be) szerint a különféle ruszin pártprogramokat félre kell tenni. A nép közéletbe való bevonására viszont elengedhetetlen egy „nagyszabású közművelődési egyesület vagy társulat alakítása”. Az autonóm terület határainak kijelölése, önkormányzatának kidolgozása a magyar kormány feladata „a ruszin nép kívánságainak (a) figyelembe vételével”.³⁵

A budapesti német nyelvű lap, a Pester Lloyd „A hazatért Kárpátalja” (Das heimgekehrte Karpathenland) címmel közölt összeállítást a terület

³¹ MNL OL. K 28. 386. tét., 1939–K–16 376. sz., 129–130. p.

³² MNL OL. K 28. 3. tét., 1939–K–16 455. sz.

³³ Új Magyarország, 1939. április 2.

³⁴ Magyar Nemzet, 1939. április 5.

³⁵ Pesti Napló, 1939. április 9.

autonómiájáról. A szerzők és cikkeik, Bródy András volt ruszin miniszterelnök: „Kárpátalja a Szent István-i Birodalomban” (‘Das Karpathenland im St.-Stefansreich’); Rónai András (1906–1991) geográfus: „Kárpátalja. Terület és nép” (‘Das Karpathenland. Boden und Volk’); Bonkáló Sándor (1880–1959) nyelvész, irodalomtörténész: „A magyarországi rutének” (‘Die ungarländischen Ruthenen’). Simonffy Aladár újságíró a helyszínen szerzett tapasztalatait tárta az olvasók elé: „Nagyszöllőstől Kőrösmezőig. Tavasz utazás a Kárpátok völgyein át (‘Von Nagyszöllös nach Kőrösmező. Eine Frühlingsfahrt durch die Täler der Karpathen’).³⁶

Bródy András április 11-én rövid kárpátaljai körútra indult, és több helyen tartott gyűlést, ahol a ruszin nemzeti egységre szólította fel a hallgatóságot, s a magyar és a ruszin nemzet összefogását hirdette. Eközben természetesen az autonómiával kapcsolatos nézeteit is széles körben ismertette.

Kozma Miklós (később kárpátaljai kormányzói biztos) Teleki Pálhoz intézett emlékiratában arra kérte a miniszterelnököt, hogy „ne vegye komolyan az autonómiára tett ígéretét, mert ezzel fegyvert ad politikai ellenfelei kezébe”.³⁷ Kozma továbbá azt hangsúlyozta: Kárpátaljának azért nem adhatnak autonómiát, mert hiányzik a terület vezetésére alkalmas rutén középosztály, ezért a közép- és alsó szintű vezetői tisztségekre kénytelenek lesznek a hivatalnokokat a helyi magyar és ruszin értelmiségi rétegből kijelölni. A magasabb beosztásokba viszont Magyarország központi területeiről kell tisztviselőket küldeni.

Közben a sajtó hasábjain folytatott vitán kívül röpiratok is napvilágot láttak Kárpátalja önkormányzatáról. Ekkor már egyre gyakrabban elhangzott, hogy a ruszin népet mély nyomorából először gazdaságilag és szociálisan kell felemelni, azután vezessék be a Ruténföld autonómiáját. Ennek volt az egyik élharcosa már 1938 őszétől Egan Imre (1881–1944) nyugalmazott főispán – egyébként a vértanú Egan Ede (1850–1901) fia –, aki elsősorban a magyar kormányzat által 1897-ben a rutén nép gazdasági és szociális felemelésére indított, és az édesapja által irányított ún. „hegyvidéki akció” újramegzését szorgalmazta Kárpátalján. „Milyen legyen a ruszin autonómia?” című, 1939 áprilisában kiadott vitairatában leszögezte: „*a kulturális haladás és gazdasági jólét mellett egy bizonyos fokú területi önkormányzat az, amire a ruszin népnek ma szüksége van!*” Egan Imre egy 101 tagú ruszin kormányzótanács megalakítását tartotta szükségesnek Ungvár, esetleg Munkács székhellyel az

³⁶ Pester Lloyd, 1939. április 9., 17-21. old.

³⁷ Hatodik Síp, 1995. nyár, 20–21. old.

egész Ruszinföldre kiterjedő hatáskörrel, amelynek elnöke fő-kormánybiztosi rangú és a „Ruszin föld minisztere”. Az autonómia Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyét ölelné fel, amelyek élén egy-egy helyettese állna. Ténylegesen a kormányzótanács mellé rendelt összesen nyolc – belügyi, igazságügyi stb. – szakosztály irányítaná a terület életét. A rutén nép teljes önrendelkezést és önkormányzatot kapna minden belpolitikai, illetve közigazgatási, vallási, nyelvi, iskolaügyi, kulturális, valamint közgazdasági kérdésben. A kormányzótanácsnak nem lenne joga a külügyekben, a honvédelemben, valamint a pénzügyminiszter és a miniszterelnök jogkörében határozatokat hoznia. Végül javasolta a görögkatolikus klérusnak, mint „legmegbízhatóbb elemnek az előtérbe helyezését”.³⁸

Egan Imre röpiratára Morvay Zsigmond – szintén nyugalmazott főispán – válaszolt 1939. május 10-én kelt, hasonló című röpiratával. Védelmébe vette Bródy Andrást, akit a legalkalmasabb személynek tartott Kárpátalja önkormányzatának a megszervezésére. Sőt kijelentette: a lapjában, a Ruszszkij Visztnyikben megjelent cikkről Bródy „előzetesen nem tudott s ahhoz nem is járult hozzá”. Morvay azt javasolta: „Ruszinszónak tartományi jogokat kellene adni, földrajzi fekvésére és a nehezebb közlekedési viszonyokra való tekintettel, decentralizált alapon. A magyar kormányba kinevezendő ruszin miniszter összekötő kapocs lenne a tartománygyűlés és a tartományfőnök között. A tartománygyűlés megfelelő számú képviselőt és felsőházi tagot delegálna a parlamentbe, képviselője és gyakorlója lenne a tartományi végrehajtó hatalomnak. Feltétlenül eltekintenek a megyei rendszer visszaállításáról, városi, községi és járási autonómiát gondolok megfelelőnek, szabad nyelvhasználattal, tisztviselő-választási joggal és elsőfokú bíraskodással. (...) a néppel közvetlenül érintkező tisztviselők számára előírnám a nép nyelvének szóban és írásban való bírását. A ruszin miniszteren keresztül történő hivatalos levelezés párhuzamosan ruszin és magyar nyelven folya. A tartományfőnökséget három főosztályra tagoznám: belügyi /közigazgatási és pénzügyigazgatás/, vallás- és közoktatásügyi, és igazságügyi osztályra”.³⁹ Morvay Zsigmond is szükségesnek látta a „hegyvidéki akció” újraindítását, és helyeselte a Magyarországi Ruszinszókiai Egyesületének az indítványát egy kárpátaljai „Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség” felállításáról.

³⁸ Lásd bővebben, Egan Imre: Milyen legyen a ruszin autonómia? Ungvár, 1939. „Miravcsik” Könyvnyomda, 14-34. old.

³⁹ Morvay Zsigmond: Milyen legyen a ruszin autonómia? (Válasz Dr. Egan Imre ny. főispán e címen megjelent tanulmányára.) Budapest, 1939. Buschmann F. utódai könyvnyomda, 6., 4. old.

Az önkormányzattal kapcsolatos viták, Bródy András és Fenczik István autonómiát népszerűsítő, illetve követelő kárpátaljai körútjai, valamint más események is sietteték, hogy felszámolják az 1939 márciusában Magyarországgal újraegyesült Kárpátalján a birtokbavétellel bevezetett katonai közigazgatást. Ungváron tetézte a feszültségeket, hogy a csaknem 10 ezer betelepített cseh hivatalnok 1938 őszi elköltözése után az újra döntően magyar többségű város lakossága nem örvendezett annak, hogy a Kárpátalja „fővárosa” egyre gyakrabban szóba került, mint a rutén autonómia és „Ruszsinszkó” székhelye. Ebben a helyzetben jelent meg Bródy András Ungváron kiadott lapjában, a Ruszszkij Visztnyikben egy cikk, amely élénk visszhangot váltott ki a helyi magyar közvéleményben.

Ezzel kapcsolatban idézzük az április 19-én kelt ungvári rendőrkapitány-sági jelentést: „Kárpátalja visszacsatolása óta a ruszin autonómia érdekében igen élénk propaganda folyik, mely (...) egyaránt foglalkoztatja a magyar és ruszin köröket (...) szerintük a cikk elgondolása jóval meghaladja azt a határt, mely ellen a magyar közvélemény, mint lehetőség ellen mindig tiltakozott. Egy ilyen tartamú autonómia a helyi magyar álláspont szerint ugyanis rendkívüli anyagi teherrel sújtja a magyar lakosságot, mert a ruszin nép szegény és egy ilyen autonómia terheit viselni nem tudja. Másrészt nem rendelkezik elegendő és megfelelő intelligenciával (tudniillik: értelmiséggel – B. J.), hogy az autonóm igazgatást valóban el is láthassa. A ruszin intelligencia főként abból a tanítóságból adódik, mely tanítóságot a (cseh) megszállás alatt magyargyűlöletben és ukrán orientációban neveltek. Aggodalmuk valóra váltását látják abban, hogy azok, akik mint ukrán vezetők közismertek voltak, s akik az elmúlt év (1938) novemberében, részint az azt követő időben a felszabadult területről eltávoztak, most ismét ott vannak. Attól tartanak, hogy ezek a közéletben ismét vezető szerephez akarnak jutni”.⁴⁰

Természetesen más magyarlakta települések lakossága is véleményt nyilvánított az autonómia ügyében. Így például a Máramaros vármegyében a Tisza mentén fekvő Visk, Técső és Aknaszlatina községek elöljárósága 1939. április 18-án azzal a kéréssel fordultak gróf Teleki Pál miniszterelnök-höz és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterhez, hogy ne kapcsolják településüket a rutén autonómia területéhez.⁴¹

⁴⁰ MNL OL. K 28. 267. tét., 1939–P–17 349. sz. (9093/1939. VII. res. B. M. sz. iktatmány)

⁴¹ BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. köt. A Magyarország-hoz történt visszatérés után 1939–1945. Szerk., előszó Udvari István. Nyíregyháza, 2005. Kiad. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 70. old.

Az események hatására az 1939. április 25-én tartott minisztertanácsi ülés határozatot hozott arról, hogy amíg a tervezett önkormányzat törvényhozási úton véglegesen rendeződik, addig rendeletileg átmeneti polgári adminisztrációt vezetnek be.⁴² Ennek részleteiről a május 12-én tartott kormányülés döntött. A legfontosabb határozatok: Kárpátalja élére kormánybiztos kerül, Nagyszöllős és környéke, illetve más, jelentősebb magyarlakta vidékek nem tartoznak majd az autonóm területhez. A Földművelésügyi Minisztérium kirendeltséget állít fel Ungváron.⁴³ A kormány végül az előbbiekkal kapcsolatos állambiztonsági és idegenrendészeti intézkedéseket is hozott.

Újabb előkészületek megtétele után a minisztertanács május 23-i ülésén fogadta el „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről” szóló kormányrendelet szövegét, amelynek előírásai az 1938. november 2-i első bécsi döntés határvonala feletti hegyvidékre, azaz az 1939. március 15. és 17. közötti háromnapos, majd a Kárpátalja nyugati határát kiigazító, március 23–24-én két napig zajlott hadművelettel visszavett kárpátaljai részekre vonatkoztak. Ez volt a kormány nevezetes, 6200/1939. M. E. számú határozata,⁴⁴ amely 1939. június 30-án a belügyminiszter rendeletével lépett hatályba.

Már a polgári igazgatás ideiglenes rendezéséről szóló rendelettervezet kormányzati elfogadása után, a katonai irányítás közeli megszüntetésének hírére is készültek újabb javaslatok Kárpátalja autonómiájáról. Így például a Magyarországi Ruszinsztkóiak Egyesülete 1939. június 5-én nyújtotta be tízpontos javaslatát, amelyben a legsürgősebb feladatként egy „Hegyvidéki Kirendeltség mielőbbi felállítását”, valamint „kulturális és gazdasági célkitűzések” megfogalmazását szorgalmazta. Többek között indítványozta a kárpátaljai alsóbb néprétegek „nagy szegénységének enyhítését”, az ukrán szellemben neveltek problémáinak „megértő – gyökeres megoldását”, a polgári közigazgatás bevezetését, a terület autonómiájának bevezetését, a nyelvi kérdés rendezését, s „keresztény irányú, megértő és nevelő sajtó” megteremtését Kárpátalján.⁴⁵

A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének Kárpátalja autonómiájával foglalkozó tervezetét Faluhelyi Ferenc (1886–1944) nemzetközi jogász, igazgató és munkatársai dolgozták ki.

⁴² MNL OL. K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. április 25.

⁴³ MNL OL. K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1939. május 12.

⁴⁴ Belügyi Közlöny, 1939. július 6. (30. sz.), 769–773. old.

⁴⁵ MNL OL. K 28. 76. tét., 1939–P–17 242. sz., 1–13. old.

A javaslatot június 7-én juttatták el Jaross Andor (1896–1946) „felvidéki ügyekért” felelős tárca nélküli miniszterhez. Eszerint az újonnan létrehozott kárpátaljai minisztérium két ügyosztályra – belügyi, illetve vallás- és közoktatásügyi – tagolódna, élükön egy-egy államtitkárral.⁴⁶

Az újabb autonómia-tervezetek hírére ismét fellángoltak az önkormányzat körüli viták és politikai csatározások. Elsősorban Bródy András gerjesztette a feszültséget azzal, hogy Kárpátalja számos településére személyeket küldött ki a ruszinság politikai mozgósítására. Azzal a céllal, hogy szervezzék meg a lakosságot az autonómia mellett. S „álljanak Bródy mellé és követeljék a teljes különállást a visszatért ruszin földön. (...) fő érvek az, hogy Fencik István és Kaminszky eladták magukat a magyaroknak” – közölte egy 1939. június 21-én keltezett bizalmas jelentés.⁴⁷

Közben, június 18-án Bródy András népgyűlést tartott Huszt koronávárosban, amelyen mintegy 300–350-en vettek részt. Első felszólalóként azt hangoztatta: „Sokat dolgozott és szenvedett a ruszin nép érdekében, és így ő lehet azok vezére. Továbbá kiemelte, hogy az autonómiát megkapják” – közölte egy bizalmas belügyi irat. A gyűlés többi szónokai is az autonómia mellett tettek hitet. A rendezvényen számos Bródy-ellenes röplapot terjesztettek, az egyikben többek között azt írták: „a ruszinoknak nem autonómia kell, hanem kenyér és pap”. A másik hosszabb terjedelmű röplap – címe: „Bródy András politikai színváltásai” – élesen támadta a politikust. Mondván, korábban „Bródy eladta magát a cseheknek” és miniszterelnök lett, „ma mint magyar hazafi szerepel”.⁴⁸

Az előbbiekhöz kapcsolódnak az alábbiak. A katonai közigazgatás nem engedélyezte, hogy a Bródy-párt – nyilvánvalóan politikájának a népszerűsítésével összekötve – Munkácson és Nagyszőllyösön mezőgazdasági és ipari munkásokat toborozzon Litvániába, alaptalan ígéretesekkel – jelentette 1939. június 8-án Ungvárról Novákovits Béla (1886–1976) tábornok a honvédség vezérkari főnökének.⁴⁹ Hivatkozva arra „a nagyszabású gazdasági munkaprogramra, amelynek végrehajtását a kormány a kárpátaljai területen már megindította”, szintén nem engedélyezték négyszáz ruszin erdőmunkás szerződését három hónapi munkára az akkor már a Német Birodalomhoz tartozó Stájerországba.⁵⁰

⁴⁶ MNL OL. K 28. 444. t. 1939–L–17 463. sz.

⁴⁷ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939–P–17 847. sz.

⁴⁸ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939–L–17 753. sz., 2-4., 7. old. (Másolat a 11.114/1939. VII. res. B. M. számú iktatmányról.)

⁴⁹ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939–T–17 628. sz.

⁵⁰ MNL OL. K 28. 96. tét., 1939–L–18 192. sz.

A küzdelem közben folytatódott, mert a terület tervezett önkormányzatával kapcsolatban folyamodványok sora érkezett a kárpátaljai községekből a budapesti kormányhivatalokba Bródy András pártja, illetve ellenfelei szervezésében. Például az Ungvár közelében fekvő Gerény falu Magyar Nemzeti Tanácsa 1939. június 17-én kelt beadványában azt kérte Horthy Miklós kormányzótól, hogy „ösrégi községünket a húsz év előtti formában, minden autonómia mellőzésével a Szent István Koronája oltalmába helyezni méltóztassék”.⁵¹ Hasonló kérelmet írt alá 1939. június 18-án Királyháza Magyar, illetve Ruszin Nemzeti Tanácsa, kinyilvánítva: „a község lakóinak az 1919. évben az autonómiával szemben kinyilatkoztatott érzelme ma sem változott meg. Királyháza lakói most is szembehelyezkednek minden autonomista törekvéssel, s ezután is minden vonatkozásban az Anyaországhoz akarnak tartozni”.⁵²

Perényi Zsigmond báró 1939. július 16-án, Huszt koronavárosban tett látogatásakor tartotta kárpátaljai kormányzói biztosi bemutatkozó beszédét. Többek között arról szólt, hogy Kárpátalján először megnyugvást kell teremteni, és kenyeret adni a rutén népnek, azután jöhet az önrendelkezés. Bródy András – bár tudott róla – nem vett részt Perényi fogadásán, sőt ugyancsak a koronavárosban összejövetelt szervezett, ahol megalapozatlanul támada a magyar kormány kárpátaljai intézkedéseit. Az eseményeket Marina Gyula így örökítette meg emlékiratában: Bródy „pártértekezletet tartott és azon harcot hirdetett meg – többek között – ellenem is, de főként Kaminszky és Ilniczky, mint renegátok ellen, akik mindent feladtunk, hogy a kormány szekerét tolhassuk. Bródy ugyanakkor és újra igazságtalanul megvádolta a magyar kormányt, hogy 'majdnem minden járásba magyar szolgabírókat nevezett ki', holott pontosan annak az ellenkezője volt igaz!”⁵³

A kormányzói biztos kíséretében lévő Marina Gyula, Ungvárra visszaúton, menet közben tudta meg Perényitől, hogy a bemutatkozó beszédében akarta ünnepélyesen bejelenteni, miszerint a Minisztertanács Bródy Andrást választotta ki a személye mellé miniszteri rangban a főtanácsadói tisztségre. Mivel a pártvezér nem jelent meg a bemutatkozó beszéden, a kormány döntését Perényi Zsigmond nem hozta nyilvánosságra.

Ezt követően 1939. július 20-a körül Bródy Ungváron felkereste Perényi kormányzói biztost, akinek kijelentette: a ruszinok „amennyiben ősszel

⁵¹ MNL OL. K 28. 274. tét., 1939–L–17 703. sz.

⁵² MNL OL. K 28. 96. tét., 1939–L–17 939. sz.

⁵³ MARINA Gyula: Ruténsors. Kárpátalja végzete. Toronto, 1977. Patria Publishing Co. Ltd., 137–138. old.

nem kapják meg az autonómiát, kimegy Amerikába”.⁵⁴ A pártvezér ezután kérés nélkül, néhány nap múlva megkapta az útlevelét amerikai vízummal, mégsem utazott ki, de a politikai tevékenységét egy ideig visszafogta. Két hét múlva Horthy Miklós államfő Perényi kormányzói biztos mellé Ilniczky Sándor görögkatolikus nagyprépostot, a Magyar Országgyűlés Felsőházának tagját nevezte ki főtanácsadónak. Augusztus végén Bródy András újra hangoztatta kivándorlási szándékát. „Beregszászon járt, valamilyen politikai megbeszélés céljából (...) [ennek] alkalmával Bródy, a legbizalmasabb hívei előtt kijelentette, hogy Amerikába fog kiszökni (...) az ott lakó ruszinokat felvilágosítja, hogy szerencsétlenül jártak az által, hogy a magyarokhoz kérték a visszacsatolásukat. Nincsen megelégedve a mai helyzettel, és erélyesebb akcióra készül a ruszinok védelme céljából”.⁵⁵

Ungváron 1939. július 22-én alakította meg Bródy András a Ruszin Országgyűlési Képviselők Klubját (másként „magyarország parlamenti klub”), amely emlékiratot nyújtott be gróf Teleki Pál miniszterelnöknek. A tömörülés tagjai által készített beadvány – többek között – arra kérte a kormányfőt, hogy tegyen lépéseket a kárpátaljai autonómia és Szlovákia ruszinok által lakott területeinek Kárpátaljához történő csatolása ügyében. A klub határozatban kérte a magyar kormányt, hogy „diplomáciai tevékenységével segítse elő a Poprádig [tudniillik a folyó vonaláig] terjedő magyarország földnek Szent István állama keretében a kárpátaljai magyarország földdel való mielőbbi egyesítését”.⁵⁶

Augusztusban Bródy András megalapította a Ruszin Nemzeti Szövetséget, amely azonban nem tűzött ki pártpolitikai tevékenységet. Tagjaivá elsősorban országgyűlési képviselők és közéleti személyiségek váltak. A szervezet fő célja a ruszin népnek „egy egészséges népi egységbe” történő összefogása. A szeptember 2-án keltezett belügyminisztériumi bizalmas jelentés szerint Bródy augusztus végén Beregszászba látogatott, ahol bizalmas híveinek politikai jellegű tájékoztatást tartott. Eközben kijelentette: „a ruszinok szerencsétlenül jártak azáltal, hogy a magyarokhoz kérték a visszacsatolásukat”. A továbbiakban azt is hangoztatta, hogy nincsen megelégedve a jelenlegi helyzettel, ezért újabb, erőteljesebb cselekvésre szánta el magát ruszin népe védelmében.

Bródy 1939 őszén már báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos helyzetének a megingatására törekedett, de csak azt érte el, hogy kegyvesztett

⁵⁴ MNL OL. K 28. 267. tét., 1939–P–18 636. szám, 2. old.

⁵⁵ MNL OL. K 28. 267. tét., 1939–P–18 815. szám.

⁵⁶ FEDINEC Cs., 2002. 338. old.

lett a magyar kormánynál. Eközben a pártvezér ösztönzésére Kárpátalján újra fellángoltak a politikai küzdelmek.

Az előbbiekkal kapcsolatos az ungvári székhelyű Határvidéki Magyar Kir. Rendőrkapitányság 1939. november 14-i jelentése. Huszt koronavárosban „... a Bródy-párt tagjai a ruszin lakosság körében féktelen propagandát fejtenek ki amellett, hogy a közeljövőben megejtendő képviselőválasztásokon kizárólag Bródy pártira szavazzanak. Hangoztatják, hogy 'csak így tudják megmenteni Kárpátalját', mert ha Bródy győz, csak az ő emberei fognak közületi /községi, megyei/ állásokba bejutni, s mindenki más megy vissza az 'anyaországba', az 'anyjába' s 'ahonnan jött'. Ezen hangos szavú egyének Szabó Endre lakatos, Barabás Sándor és Kővér Sándor, továbbá azon egyének, akik a felszabadulás előtt is a huszti községházán alkalmazásban állottak”.⁵⁷

Ugyancsak 1939-ben jelent meg Kemény Gábor „Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve”,⁵⁸ amelyhez „Két ifjúság” címmel Bródy András írt előszót. „A Mefhosz nemes célt tűzött ki feladatául, amikor Nagy-Magyarország új kereteinek megépítésében részt akar venni és ezt a munkásságát a magyar és kárpátorosz [ruszin] ifjúságnak egymást megismerése, megbarátkozása, egymást megbecsülése, majd a két nép szellemi és lelki összekapcsolódása érdekében – szellemi síkon – e könyv kiadásával kezdi el. (...) Ma a történelmi realitások korát éljük és az ifjúságnak is ehhez kell igazodnia (...) Ehhez elsősorban az kell, hogy megismerjük egymást (...) a könyv által, amely (...) szellemi, majd lelki kapcsolatokat teremt az új nemzedék, a magyar és kárpátorosz ifjúság, a magyar és kárpátorosz nemzet között”.⁵⁹

Közben a nevezetes 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet⁶⁰ 1939. június 22-i megjelenése után sem került le az autonómia ügye a napirendről. Teleki Pál miniszterelnök a kérdés sokoldalú feltárását – tervezetek, memorandumok, röpiratok, cikkek tucatjai – érzékelve, elérkezettnek látta az időt egy országgyűlés elé vihető autonómia-törvényjavaslat elkészítésére. Megszövegezésére a kormányfő Egyed István (1886–1966) egyetemi tanárt kérte fel, de a dokumentum bevezető részét saját maga fogalmazta. Első

⁵⁷ MNL OL. K 28. 59. tét., 1939-P-20 224. szám.

⁵⁸ MEFHOSZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége) Könyvkiadó. – A mű szerzője báró Kemény Gábor (1910–1946) jogi doktor, hírlapíró, 1939-től országgyűlési képviselő, 1944 végétől külügyminiszter.

⁵⁹ BRÓDY András: Két ifjúság. (Előszó). In. Kemény Gábor: Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. Budapest, 1939. 5., 7. old. – báró Kemény Gábor

⁶⁰ Belügyi Közlöny, 1939. 30. sz. (július 6.), 769-773. old.

javaslatát, illetve összefoglalását Egyed 1939. szeptember 13-án adta át a Magyar Királyi Miniszterelnökségnek.⁶¹ Egy hét múlva, szeptember 24-én a II. szövegváltozatot, amelyhez a kormány tagjainak részéről sorra érkeztek a hozzászólások. Például báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos két alkalommal is kifejtette a véleményét.⁶² Bródy András újabb tervezete vagy írásban benyújtott javaslata nem szerepel a tanácskozásokról, illetve a „Kárpátaljai Vajdaság” iktatmányairól a Kászonyi Ferenc által készített történeti összefoglalóban és iratjegyzékben.⁶³

A Kárpátalja autonómiájával kapcsolatos törvényjavaslat kidolgozása természetesen tovább folytatódott az újabb és újabb javaslatok, hozzászólások felhasználásával. Például 1940. február 28-án Teleki Pál miniszterelnök vezetésével egy szűkebb körű tanácskozáson az Egyed István egyetemi tanár által készített szöveg immár IV. változatát vitatták meg. A kormányfő arra kérte a szaktárcák vezetőit, hogy dolgozzák ki: az adott minisztérium ügyköréből mit lehetne a kárpátaljai terület autonómiájába utalni.⁶⁴ A tárgyaláson – többek között – Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos és Illiczky Sándor főtanácsadó vett részt.

Másfél hónap múlva, az 1940. április 12-én tartott kormányülésen gróf Teleki Pál „utal arra, hogy már az előző minisztertanácsokon tájékoztatta a miniszter urakat Kárpátalja autonómiájának kérdésében tartandó értekezletekről. Holnap tart egy értekezletet a miniszterelnökségen. Ismertetni fogja a tervezetet. A hozzászólások után fog válaszolni. Lássák, hogy Horvátország esete egészen más volt. Erre a holnapi értekezletre meghívta a kárpátaljai képviselőket, felsőházi tagokat, két odaváló jogász egyetemi tanárt. Perényi báró is ott lesz. Ezen értekezlet után egy másik napra meghívja a volt miniszterelnököket, pártvezéreket, jogászokat. Azután pártértekezlet elé vinné a tervezetet”.⁶⁵ Ha ezen a hármas szűrőn átment a javaslat, illetve elfogadták, csak akkor kerül majd, mint törvényjavaslat az államfőhöz, Horthy Miklós kormányzóhoz, és előzetes hozzájárulásával az országgyűlés elé.

A másnap, 1940. április 13-án tartott tanácskozás – melyet Teleki Pál az előző minisztertanács ülésen említett – elé már az V. törvényjavaslat-változat került. Erre az értekezletre a ruténség vezetőit hívták meg. A Magyar Országgyűlés „behívott” kárpátaljai képviselőit – köztük Bródy

⁶¹ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 101. sz.

⁶² MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 103., 1940–H–19 105., 1940–H–19 121. számok

⁶³ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 167. sz.

⁶⁴ BOTLIK J., 2005. II. köt., 77. old.

⁶⁵ MNL OL. K 27. Minisztertanács i jegyzőkönyvek, 1940. április 12.

Andrást és Fenczik Istvánt – és a Felsőház tagjait, báró Perényi Zsigmond kormányzói biztost, Illiczky Sándor főtanácsadót, Sztojka Sándor munkácsi görögkatolikus püspököt. A nyolc tagból álló Kárpátaljai Véleményező és Tanácsadó Bizottságot; viski Illés József (1897-ig Illyasevics, 1871–1944) jogászt, jogtörténészt, aki a kárpátaljai Huszt koronavárosban született, és báró Kaas Albert (1885–1961) közigazdászt, jogászt, egyetemi tanárokat, akiknek birtoka volt Kárpátalján, valamint a javaslat készítőjét, Egyed István professzort. A résztvevők megegyeztek abban, hogy az 1918-ig Magyarország társországaként létező Horvátország helyzete más volt, mint most Kárpátaljáé, ezért annak a mintáját nem lehet követni. A javaslatot április derekán összevetették az Orosz [Ruszin] Nemzeti Tanács tervzetével, majd további észrevételek, válaszok következtek, így például gróf Károlyi Gyula volt miniszterelnöké és Varga József (1891–1956) iparügyi miniszteré.⁶⁶

A Kárpátalja autonómiája tárgyában tartott előbbi értekezletről Teleki Pál kormányfő a minisztertanács következő, április 19-én tartott ülésén adott tájékoztatót. „Ennek kapcsán közli a minisztertanáccsal, hogy a kárpátaljai kormányzói biztosságnak a miniszterelnökség II. ügyosztályával való kooperálása hosszadalmassá tette (az) adminisztrációs ügyek elintézését Kárpátalján. Ezért akként intézkedett, hogy kikapcsoljuk ezen ügyekben a II-ik ügyosztályt és személyes ügyekben a jövőben a miniszter urak közvetlenül Báró Perényi Zsigmond kormányzói biztoshoz forduljanak. Elvileg is helyesebbnek tartja ezen elgondolást. (A) Pataky államtitkár úr alá tartozó II-ik ügyosztály a jövőben csak a Kárpátalján levő, a magyarokon és ruthénokon kívül ott lakó szlovák, román kisebbségek ügyeivel fog foglalkozni”.⁶⁷

Egy hónap múlva, 1940. május 14-én készült el Egyed István professor törvényjavaslatának VII., május 19-én a VIII. változata.⁶⁸ Egy hét múltán, május 26-án két értekezletet tartottak Ungváron, a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság palotájában Teleki Pál miniszterelnök vezetésével. A délután 1 órakor kezdődött megbeszélésen a 13 meghívott kárpátaljai politikus, illetve különböző helyi vezetők közül – többek között – ott volt Bertók Béla (1873–?) kárpátaljai református püspök, Egry Ferenc (1864–1945) parlamenti képviselő (Ung vármegye), Peltsárszky Imre polgármester (Ungvár), báró Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos, Kükemezey József, az ungvári hatósági munkaközvetítő hivatal vezetője, és vitéz Siménfalvy

⁶⁶ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 137., 1940–H–17 098. számok

⁶⁷ MNL OL. K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1940. április 19.

⁶⁸ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 143., illetve 1940–H–19 145. sz.

Árpád, Ung vármegye és Ungvár törvényhatósági jogú város főispánja. A délután 5 órától tartott tanácskozásra hivatalos 12 személy egyike Bródy András volt, aki mellett – mások között – megjelent Sztojka Sándor munkácsi görögkatolikus püspök, báró Perényi Zsigmond, Illés József jogtudós, Ortutay Jenő országgyűlési képviselő (Ungvár), Stéfán Antal ügyvéd (Rahó), ifj. (helyesen: idős) Rabár János görögkatolikus főesperes (Magyarkomját) és Kricsfalusy-Rabár (helyesen: -Hrabár) Endre csendőr alezredes.⁶⁹ A résztvevők Kárpátalja gazdasági és politikai helyzetéről folytattak tárgyalásokat, ahol Teleki az önkormányzati törvénytervezetet is bemutatta.

Egyed István professzor 1940. május utolsó napjaiban fogalmazhatta meg a törvényjavaslat újabb, immár a IX. szövegváltozatát, amelyet az iratjegyzék szerint feltehetően május 31. és június 9. között nyújtott be a Magyar Királyi Miniszterelnökséghez.⁷⁰ Egyed azt indítványozta, hogy ne nemzetiségi, hanem területi önkormányzatot hozzanak létre, de azt is fokozatosan, amelyen – ha szükséges – majd a mindennapi tapasztalatok alapján változtathatnak. Az utóbbival kapcsolatban azt írta: „Az emberek többsége a nemzetiségi autonómiához ragaszkodik, mert úgy gondolja, hogy ebben az esetben nem áll fenn a kiválás veszélye. De nem szabad elfelejteni, hogy nehéz lenne különválasztani a magyarokat a ruszinoktól. Az elkülönítés ahhoz vezetne, hogy az autonómia nem adna semmit sem a magyaroknak, sem a ruszinoknak. Azon kívül a nemzetiségi autonómia arra ösztönözné Magyarország többi nemzetiségét, ők is hasonló követelésekkel álljanak elő. Területi autonómia esetén ilyen veszély nincs”.⁷¹

Szintén a területi önkormányzat mellett emelt szót a Magyar Országgyűlés Képviselőházának tagja, báró Kemény Gábor is. Azt indítványozta, hogy „Kárpátalja területéhez csatolják hozzá Podkarpatszka Rusz azon részeit, amelyeket az első bécsi nemzetközi bíróság választott le.” Méghozzá olyan feltételekkel, hogy a Tiszaháton élő magyarok arányos autonóm jogokat kapjanak.

Az Egyed István által az imént említett IX., immár területi alapú önkormányzati törvényjavaslat helyett június 10-én, Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár a korábbi, május 19-én beadott VIII. változatot küldette ki „mindazoknak, akik a különböző ez irányban tartott értekezleten részt vettek”. Összesen 58 személyiségnek – közöttük természetesen Bródy Andrásnak, valamint Kárpátalja többi országgyűlési képviselőjének és felsőházi

⁶⁹ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 149. sz.

⁷⁰ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–19 152. sz.

⁷¹ Hatodik Síp, 1995. nyár, 21. old.

tagjának is –, azzal a megjegyzéssel, hogy 14 napi határidőt kaptak az esetleges megjegyzések megtételére. Egyben közölte: Teleki Pál miniszterelnök „hozzájárult ahhoz, hogy a vajda választására vonatkozó eljárás mutatis mutandis [a szükséges változtatásokkal] ugyanaz legyen, mint amely az alispánokra nézve érvényben van.” A kormányfő azt is megemlítette, hogy a kísérő iratban hangsúlyozzák, „miszerint a javaslat több tárgyalásnak az eredménye, nem végleges szöveg, még változtatások eshetnek rajta”, de alapul szolgálhat a végső tárgyalásoknak.⁷²

A kormányfő előbbi módosítása a május 26-án, Ungváron tartott, idézett két értekezlete után történt, ahol a kárpátaljai magyarság, majd a rutén nép helyi vezetői vettek részt. A Pataky Tibor államtitkár által a Marina Gyulának Ungvárra küldött, írógéppel készült változatot ismerjük, aki több kézzel írt megjegyzést tett a tervezetre. Az egyik leginkább érdekes: „Vajdasági statútum állapítja meg különösen... (e./ pont) a vajda jogkörét és a vezetése alatt álló hivatal szervezetét”. Marina e szöveget aláhúzta és odaírta: „nem jó! veszélyes!!”⁷³

Teleki Pál miniszterelnök június 19-én felszólalt az országgyűlésben. Beszédében arra is kitért, hogy a korábban meghozott jogszabályok alapján a Felvidéken és Kárpátalján június 30-ig meg kellett volna rendezni a törvényhozási választásokat. Ezt az ügyet azonban a háborús helyzet miatt bizonytalan időre elhalasztják. Két hét múltán, július 2-án Teleki kormányfő szintén az országgyűlésben hangsúlyozta: méltányos nemzetiségi politikára van szükség, megengedhetetlen, hogy a hatóságok „bárkit is befolyásolni merészeljenek abban, hogy melyik nemzetiséghez tartozónak vallja magát”, hogy befolyásolják a gyermekeket az iskolaválasztásban. A nemzetiségi vidékeken a tisztviselőknek nyelvvizsgát kell majd tenni.⁷⁴

Az államtitkár fentebbi körlevele nyomán még több mint kéttucatnyi hozzászólás érkezett a törvényjavaslathoz, amelyek közül csak a Kárpátaljához kötődő személyek folyamódványait említjük. Július 3-án dr. Homicskó Vladimir (Ungvár) és dr. Korláth Endre (Ungvár), július 5-én Fenczik István (Munkács), július 10-én Földesi Gyula [1875–1947] (Ungvár) és dr. Hápka Péter (Técső, Máramaros vármegye) országgyűlési képviselők, valamint Illiczky Sándor (Ungvár) felsőházi tag fejtették ki beadványaikban a véleményüket a kérdéssel kapcsolatban.⁷⁵ Július 13-án öt kárpátaljai képviselő

⁷² MNL OL. K 28. 100. tét., 1940–L–18 025. sz.

⁷³ KTÁL. Fond. 53., opisz 3., nr. 6., sztr. 1–16. (old.)

⁷⁴ FEDINEC Cs., 2002. 358. old.

⁷⁵ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–18 449. sz., 18–466. sz., 18–501. sz., 18–574. sz., 18–577. sz., 18–580. sz.

– Bródy András (Ungvár), Demkó Mihály (Munkács), Bencze György (Bilke, Beregi Közigazgatási Kirendeltség), Zsegora Ödön (Nagybocskó, Máramaros vármegye) és Ipák (helyesen: Spák) Iván (Ungvár) – adta be hozzászólását a miniszterelnökséghez.⁷⁶ Július 19-én „Rutén képviselők kétnyelvű igazságszolgáltatást kérnek”.⁷⁷

Az újabb hozzászólások már nem módosították a tervezetet, a „Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatáról” szövege addigi formájában maradt meg. Ugyancsak július 19-én, a Minisztertanács ülésén így fogadták el a Kárpátalja önkormányzatával foglalkozó törvényjavaslatot, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter ahhoz kapcsolódó törvényjavaslatát.⁷⁸

A tervezet a törvényhatósági jogú Ungvárt, jogállásának a fenntartásával a Kárpátaljai Vajdasághoz csatolta. Kijelölte a vajdaság határait, leírásában két nyelven, magyarul és ruténul adta meg a községek elnevezését. A 6200/1939. M. E. számú kormányrendeletben közzétett magyar–oroszlépcső helyett a rutént vezette be, amely ez által Kárpátalján a magyarral „egyenjogú hivatalos nyelv”-vé vált. Előírta, hogy a rutén nyelvet minden hatósággal, hivatallal és közintézménnyel való szóbeli és írásbeli érintkezésben szabadon kell használni. A vidékre kiterjedő érvényű minden törvényt, rendeletet és hatósági hirdetményt hiteles fordításban rutén nyelven is ki kell adni. A tisztviselők két éven belül kötelesek mind a magyar, mind a rutén nyelvben jártasságot szerezni. A vajdaság területén működő valamennyi iskolában mind a magyar, mind a rutén nyelv tanítását biztosítani kell. A területet vezető „kormányzói helytartó” elnevezés – minden bizonnyal a szó rossz mellékíze miatt – nem került át a köztudatba, maradt a már addig is használt „kormányzói biztos” kifejezés.⁷⁹ A Kárpátalja önkormányzatával kapcsolatos jogszabálytervezet 16 hónapon át tartó kidolgozásában összesen 58 magyar és rutén országos vezető, valamint helyi politikai személyiség, illetve szakértő vett részt.

A kárpátaljai törvénytervezet 1940. július 20-án mutatták be az államfőnek, Horthy Miklós kormányzónak, majd július 23-án gróf Teleki Pál miniszterelnök az országgyűlés elé terjesztette. A javaslat tehát lényegében törvénybe iktatta volna azt az állapotot, amelyet – egyes eltéréseket nem tekintve – a többször említett s egy évvel korábban, 1939. június 22-én

⁷⁶ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–18 669. sz.

⁷⁷ MNL OL. K 28. 74. csomó, 1940–H–18 796. sz.

⁷⁸ MNL OL. K 27. Minisztertanácsí jegyzőkönyvek, 1940. július 19.

⁷⁹ Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról. In. Kisebbségi Körlevél, IV. évf., 1940. november (6. szám), 37–48. old.

kiadott és július 7-én hatályba lépett 6200/1939. M. E. számú rendelet már megteremtett. Elsősorban a vezető katonai körök nyomására Teleki Pál miniszterelnök 1940. augusztus 5-én kénytelen volt visszavonni a Kárpátalja autonómiájára vonatkozó törvényjavaslatot. Ugyanakkor az előbbi 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet, mint alapszabály előírásai, illetve az arra épülő további köz- és szakigazgatási rendeletek továbbra is érvényben maradtak, még hozzá Kárpátalja 1944. október végi szovjet katonai megszállásáig.

Közben az 1939. december 31-én kihirdetett, „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról” szóló 1939. évi XVIII. törvény⁸⁰ szerint 1940. június 30-ig voksolást kellett volna tartani. A két jogszabály hivatkozási alapja a felvidéki területek képviselőinek az országgyűlés képviselőházába való meghívását elrendelő 1939. évi V. törvény cikk 2. §-a, valamint a „Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről” szóló 1939. évi VI. törvény cikk⁸¹ 4. §-a volt, amelyek értelmében az új országrészeket választásokat kell rendezni. A két utóbbi szakasz nem mondta ki, hogy a behívott képviselők mandátuma mikor jár le, csak azt: a megbízatásuk arra az időre szól, amíg a választás meg lesz tartható. A kitűzött nap, június 30. előtt két héttel (19-én) gróf Teleki Pál országgyűlési felszólalásában kijelentette, hogy a háborús viszonyok miatt az országos szavazást bizonytalan időre elhalasztották.

Bár az előírt országgyűlési választások elmaradtak a Magyarországgal újraegyesült felvidéki és kárpátaljai területeken, 1939–1940-ben a közigazgatási viszonyok már ezen részekén is megszilárdultak, illetve beilleszkedtek az ország egészének szakigazgatási rendjébe. Ebben az időben, 1940. július–augusztusban ugyanis már Erdély vagy legalább egy része visszaszerzése volt a magyar kormányzat legfontosabb célja, és észak felől Kárpátalja az egyik fontos, kiinduló hadműveleti területként jött számításba. Ez hamarosan meg is történt az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés után, amikor szeptember 5. és 13-a között a Magyarországnak ítélt keleti (partiumi), erdélyi és székelyföldi területekre bevonult a Magyar Kir. Honvédség. A Kárpátalján akkor állomásozó 3. magyar hadsereg alakulatai észak felől, a Felső-Tisza völgyéből kiindulva szeptember 5-én Máramarossziget térségében lépték át az addigi csehszlovák–román határt, és nyomultak előre déli irányba Er-

⁸⁰ Országos Törvénytár, 1939. december 31. (13. szám).

⁸¹ Országos Törvénytár, 1939. június 23. (6. szám).

dély területén. Nyugat felől, a Tiszántúlról bevonuló honvédségi főerőkkel együtt két évtizedes román uralom után újra birtokba vették Észak-Erdélyt és a Székelyföldet, amelyek ezt követően újraegyesültek Magyarországgal. Ezzel Budapestnek és Magyarország középső részének ismét közvetlen csatlakozása lett a Szolnok, Debrecen, Szatmárnémeti és Királyháza vasúti fővonalon keresztül Kárpátaljával.⁸²

⁸² A leállított Máramarosi Sóvasút forgalma újra indult, ezért Aknaszlatina ún. átmenő-állomás szerepet kapott. Később tovább javította a Felső-Tisza-vidék közlekedési viszonyait a magyar kormányzat által épített, Máramarossziget–Aknaszlatina közötti új Tisza-híd, amelyet 1941 decemberében nyitottak meg.